

УДК 378

О. В. Купенко, к. пед. н., доцент

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯК СКЛАДОВА ЇХ ПІДГОТОВКИ ДО ПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Розглянуто роль самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів у підготовці їх до проектної діяльності соціального працівника. Вихідним для аналізу є перелік результатів навчання Національної рамки кваліфікації (зокрема результатів, пов'язаних з автономністю та відповідальністю). Для розкриття механізмів організації самостійної роботи застосовано кібернетичний та синергетичний підходи в їх взаємному доповненні. На підставі цих підходів визначено педагогічні методи організації самостійної роботи студентів, які у підсумку покликані забезпечити підготовку майбутніх соціальних працівників до проектної діяльності. Акцент зроблено на педагогічному методі проектів.

Ключові слова: Національна рамка кваліфікації, самостійність, самостійна робота, кібернетичний підхід, синергетичний підхід, проектна діяльність, педагогічні методи, педагогічний метод проектів, підготовка соціальних.

Е. В. Купенко, к. пед. н., доцент

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ИХ ПОДГОТОВКИ К ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. Рассмотрена роль самостоятельной работы студентов высших учебных заведений в подготовке их к проектной деятельности социального работника. Исходным для анализа является перечень результатов обучения Национальной рамки квалификации (в том числе результатов, связанных с автономностью и ответственностью). Для раскрытия механизмов организации самостоятельной работы применены кибернетический и синергетический подходы в их взаимном дополнении. На основании этих подходов определены педагогические методы организации самостоятельной работы студентов, которые призваны обеспечить подготовку будущих социальных работников к проектной деятельности. Акцент сделан на педагогическом методе проектов.

Ключевые слова: Национальная рамка квалификации, самостоятельность, самостоятельная работа, кибернетический подход, синергетический подход, проектная деятельность, педагогические методы, педагогический метод проектов, подготовка социальных работников.

E. V. Kupenko, Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

**METHODOLOGICAL BASES OF THE ORGANIZATION OF INDEPENDENT
STUDY OF FUTURE SOCIAL WORKERS AS PART OF THEIR PREPARATIONS
FOR THE PROJECT ACTIVITIES**

Abstract. *The paper concerns the methodological approaches of the organization of independent work of students of higher education institutions in preparing them to make project activities as social workers. The basis for the establishment of such a connection is the analysis of the list of studying results in National Qualifications Framework in part the "Independence and Responsibility".*

We believe that there is some controversy regarding the independent work: on the one hand, students must consciously set goals and plan their studying, on the other hand, the logics of professional training requires goal setting and significant management role of the teacher. To solve this contradiction the cybernetic and synergetic approaches to the analysis of the learning process in higher education establishment are applied in their mutual complement in the article.

From the standpoint of cybernetic approach more emphasis is put on how the feedback laws manifest themselves in the educational system, on the required amount of diversity, the emergence and complementarity. These laws to a greater extent are applied to the learning process under the teacher's guidance.

According to synergistic approach a presence of a self-organization process in the educational system is acknowledged. As the order of the parameters the following ones are proposed: 1) the activities in which students already possess some experience; 2) the students' control over their own activities; 3) communication, which complements the results of individual work. Methods of reflection, role play, small group work, project method as an independent students' study, as well as the introductory practice are proposed while implementing these order parameters. It is maintained that the synergy attracts attention not only to the individual but also to a particular community of people. We are talking about academic student groups and sub-groups, as well as the partnership of teachers, students and potential customers of personnel in joint projects.

The corresponding experimental test was carried out in the Sumy State University for the students majoring in Sociology. The positive results in preparation of students for the project activities of social workers are achieved.

Keywords: *National Qualifications Framework, independence, self-study, the cybernetic approach, synergetic approach, project work, teaching methods, teaching method of projects, training of social workers.*

Актуальність теми дослідження. У відповідності до Національної рамки кваліфікації на шостому кваліфікаційному рівні (перший (бакалаврський) рівень вищої освіти) результати навчання в частині «Автономність і відповідальність» мають втілюватися в готовності випускника до управління комплексними діями або проектами. Закцентуємо, що названому результату на четвертому кваліфі-

каційному рівні передуює самостійність у навчанні та/або професійній діяльності.

Постановка проблеми. Однак практика засвідчує, що далеко не всі студенти вищих навчальних закладів є настільки самостійними, наскільки цього вимагає викликане участю України в Болонському процесі збільшення годин самостійної роботи студентів та зменшення годин роботи під керівництвом викладача. У відповідності до цього актуальним вбачаємо розгляд проблеми організації самостійної роботи майбутніх соціальних працівників як складової їх підготовки до проектної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо проаналізувати наявні в науково-методичній літературі визначення поняття «самостійна робота», то можна зустріти різні формулювання: 1) робота за відсутності викладача під час навчальної діяльності того, хто навчається; 2) виконання діяльності тим, хто навчається, без безпосереднього керівництва з боку викладача; 3) виконання діяльності тим, хто навчається, без безпосередньої участі викладача, але по його завданню та під методичним керівництвом, тощо. Наведені формулювання є прикладом того, що певна кількість визначень поняття «самостійна робота» ґрунтується на визначенні відповідної ролі викладача, й певна кількість визначень залишають управлінські функції за викладачем.

З іншого боку, зрозумілим є зауваження З. Абасова: «недоліком традиційної практики використання самостійних робіт у навчальному процесі є саме те, що управління самостійною роботою здійснює викладач. Саме він ставить цілі роботи, визначає її тривалість, збуджує студента до її виконання, контролює й оцінює її хід та результат. При такому розумінні проблеми говорити про справжню суб'єктність студента не приходиться. Можна скільки завгодно збільшувати питому вагу самостійних форм роботи, а студент так і не стане суб'єктом навчання» [1, с. 82]. І.А. Шумейко зазначає, що «самостійна робота суб'єкта не вичерпується ні фактом відсутності викладача, ні навіть здатністю виконати ті або інші завдання без допомоги викладача. Вона включає більш істотну здатність: без якої-небудь допомоги, свідомо ставити перед собою ті або інші задачі, цілі, планувати свою діяльність і здійснювати її» [2, с. 197].

Вирішувати наведену суперечність науковці пропонують через послідовність перехідних станів. Так, Г. І. Щукіна вказує на зв'язок між діяльністю того, хто навчає, і того, хто навчається, виокремлюючи зміни діяльності в педагогічному процесі від виконавської, через активно-виконавську і активно-самостійну, до творчо-самостійної [3]. В. Я. Ляудіс виокремлює послідовну зміну форм взаємодії тих, хто навчається і навчає: 1) введення в діяльність; 2) розподілена дія; 3) імітована дія; 4) підтримана дія; 5) саморегульована дія; 6) самозбуджувальна дія; 7) самоорганізована дія [4, с. 110]. За Т. О. Дмитренко, метою педагогічної системи є створення умов для переходу від прямого управління діяльністю тих, хто навчається, до співуправління та самоуправління, що є базою формування творчої особистості [5]. Іноземні дослідники також акцентують увагу на існуванні певних перехідних станів. Наприклад, L. Dickinson на одному кінці інтервалу описує тих, хто навчається з повною автономією (*complete autonomy*), має всю відповідальність за всі рішення щодо навчання, а також є вільним від усіляких спеціально підготовлених навчальних матеріалів. У середині інтервалу є напівавто-

номія (semi-autonomy), що має на меті підготовку того, хто навчається, до автономії. На іншому кінці – програмоване навчання (programmed learning), де той, хто навчається, використовує підготовлені для нього матеріали [6].

Виділення недосліджених раніше частин загальної проблеми. Наведені перехідні стани мають забезпечити самостійність молодшої людини, але відкритим залишається питання про внутрішні механізми такого переходу.

Постановка завдання. У межах цієї статті метою є застосування кібернетичного та синергетичного підходів в їхньому взаємному доповненні для пошуку можливих варіантів внутрішніх механізмів організації самостійної роботи в навчанні. Зроблені висновки будуть застосовані для підготовки студентів до проектної діяльності соціального працівника.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з кібернетичного підходу, зазначимо, що межі однієї статті не дозволять реалізувати його повною мірою (як і синергетичний, до якого звертаємося нижче). Тож обираючи головне, звернемося до законів кібернетики: 1) зворотного зв'язку; 2) необхідної кількості різноманітності; 3) емерджентності; 4) додатковості.

Закон зворотного зв'язку відображає таку властивість навколишнього світу: без наявності зворотного зв'язку про ступінь корисності здійсненого ефекту між взаємозв'язаними і взаємодіючими елементами, частинами чи системами неможлива організація ефективного управління ними [7]. З першого погляду цей закон більшою мірою стосується рівня прямого управління в навчальній діяльності, однак при уважнішому розгляді відкривається ряд моментів, що забезпечують поступовий перехід до самоуправління.

Так В. А. Крутецький свого часу зазначив: по-справжньому кероване навчання – це таке, при якому контролюється кожний крок навчальної діяльності того, хто навчається, коли той, хто навчає, безперервно отримує інформацію про засвоєння знань і досвіду на кожному етапі роботи, на підставі цього новий матеріал подається залежно від характеру засвоєння попереднього [8, с. 162]. Водночас науковець підкреслив, що той, хто навчає, не може контролювати процес засвоєння знань і розумового розвитку тих, хто навчається, у всіх деталях і ланках у кожний момент і кожного, тобто не може по-справжньому управляти процесом навчання [8, с. 162]. Ситуація принципово змінюється, якщо розглядати в якості суб'єкта управління в педагогічній системі не лише викладача, але й студентів. Тоді в педагогічній системі виникає можливість по-справжньому керованого навчального процесу. Але студенти на практиці не завжди володіють потрібним рівнем самостійності.

А. В. Брушлинський підкреслює, що зворотний зв'язок «необхідний, але зовсім недостатній для самоуправління мисленням» [9, с. 6]. Ю. І. Машбиць зазначає, що зворотний зв'язок «постає як один з навчальних впливів, що сам по собі вельми важливий, однак такий, що не забезпечує досягнення поставленої навчальної мети чи навіть правильного вирішення завдання». На думку вченого, не меншу роль відіграють рефлексивні механізми навчальної діяльності (зворотний зв'язок яких спрямований на самого суб'єкта) – усвідомлення людиною на теоретичному рівні власних дій і власного «Я», а поряд із цим – внутрішнього світу інших людей у двох взаємопов'язаних моделях – модель партнера та мо-

дель самого себе очима партнера. У процесі відокремлення себе від зовнішнього світу і навіть протиставлення себе йому людина набуває самосвідомості; рефлексія ж є вищим рівнем самосвідомості, відображає теоретичне ставлення до власного «Я» [10, с. 19-24]. Для формування досвіду рефлексії Ю. І. Машбиць пропонує застосування спеціальних завдань і методів, наприклад, метод рольової гри: багаторазове проігрування однієї і тієї ж ситуації при зміні ролей надає можливість учасникам гри порівняти вимоги різних ролей та ситуацій із власною поведінкою в аналогічних ситуаціях, це сприяє набуттю навичок самоаналізу [10, с. 19-24].

Доречним для становлення самостійної навчальної діяльності також вбачається зворотний зв'язок, що надходить із зовнішнього (відносно меж навчальної аудиторії) середовища. Чим більше об'єктів соціального середовища увійде в контекст діяльності людини, чим ширше розгорнеться палітра її соціальних відносин, чим більша кількість подій буде пережита з відчуттям причетності до середовища, тим з більшою впевненістю можна говорити стосовно продуктивних впливів середовища.

Тим самим коли в педагогічну систему включається більше суб'єктів (в тому числі із зовнішнього середовища), здатних виконувати функції управління, починає проявлятися в позитивному сенсі закон необхідної різноманітності. Цей закон, сформульований У. Р. Ешбі, передбачає таке: для досягнення мети управління різноманітність суб'єкта управління має бути більшою чи дорівнюватися різноманітності об'єкта [11]. Окрім залучення до взаємодії в педагогічній системі суб'єктів зовнішнього середовища, цей закон реалізується також завдяки використанню сучасних інтерактивних інформаційних технологій, які урізноманітнюють методи навчання та отримання оперативного зворотного зв'язку. Ще одна можливість – застосування методу роботи студентів у малих групах, завдяки якому певна частина питань навчального процесу, що вимагає різноманітності викладача як суб'єкта управління, може бути вирішена без його допомоги в середині малих груп за рахунок різноманітності суб'єктів-студентів, тим самим останні поступово вдосконалюють свій досвід співуправління.

Кібернетичні закони емерджентності та додаковості ще більше наближають нас до механізмів самоуправління, а отже й підказують можливості організації самостійної роботи:

- закон емерджентності – чим більша система і чим більша різниця у розмірах між частиною і цілим, тим вища ймовірність того, що властивості цілого можуть сильно відрізнятись від властивостей частин [11];

- закон додаковості – будь-яка система управління потребує «чорного ящика» – певних резервів, за допомогою яких будуть компенсовані невраховані впливи зовнішнього і внутрішнього середовища [12].

Ці два закони вказують на те, що в педагогічній системі (незалежно від того, хоче того викладач як суб'єкт управління, чи ні) виникає щось нове, незаплановане від початку в цілях навчання і в методах реалізації цих цілей, задуманих викладачем. Це нове – результат свідомої чи несвідомої дії студентської групи, він може бути поміченим викладачем, спрямованим в конструктивне русло (наприклад, використання власних мобільних пристроїв студентів для навчальної

роботи на занятті) й принести користь. З іншого боку, це нове може залишитися без уваги і навіть прийти у суперечку із передбаченим викладачем (наприклад, висловлювання студентів щодо недоцільності тих, чи інших пропонованих їм знань).

Синергетика спрямовує зусилля саме на такі процеси виникнення нового, самоорганізації в системах будь-якої природи, в том числі й педагогічних. Синергетика досліджує системи в їх відкритості, нелінійності, автопоезісному та ймовірному характері. У таких системах найменші відхилення у вихідних даних можуть призводити до великої кількості зовсім різних траєкторій розвитку (це описано Едвардом Нортоном Лоренцом як «ефект метелика»). Тим самим, якщо розглядати педагогічну систему з точки зору синергетики, результати її функціонування, можуть суттєво залежати від випадкових впливів як в самій системі, так і у зовні. Тобто для підвищення вірогідності досягнення мети, потрібно навчитися відчувати ці впливи й діяти відповідно до них.

Та ось із самим формулюванням мети між кібернетикою та синергетикою є певне протиріччя. В. О. Герович зазначає: два поняття відрізняються, перш за все, за їх відношенням до цілеспрямованості поведінки системи. Кібернетичний механізм передбачає зарані визначену мету, до якої система прагне самостійно (і в силу цього є такою, що самоорганізується). Синергетичний механізм не вимагає мети, «самоорганізованість» системи виявляється у спонтанності виникнення певної організації, ніяк не заданої із зовні.

Досліджуючи педагогічну систему, ми, з одного боку, не можемо відмовити їй в такій властивості як цілеспрямованість. Та з іншого боку, за В. С. Лазарєвим, реакції освіти на суспільні вимоги, що змінюються, завжди відбувалася з певною затримкою. «Поки темпи суспільного розвитку були невисокими, ця затримка не породжувала значного напруження в суспільстві. Однак з середини ХХ ст. ситуація різко змінилася». Стала нарощуватися невдоволеність громадськості та владних структур більшості розвинутих країн існуючою освітою [13, с. 9-14]. В умовах життя, що постійно змінюється, появи нового знання та нових технологій, зростання невизначеності, припускати, що у майбутніх фахівців завжди будуть чітко поставлені із зовні цілі не приходиться. Досягнення ж цілей, що змінюються, за О. П. Усольцевим, «можливе, за принципової перебудови функціонування освітньої системи, що в свою чергу, вимагає, наукового розроблення як механізмів управління педагогічними системами, так і методів, що підвищують здатність системи до саморозвитку та самоуправління» [14, с. 161]. З урахуванням наведеного йдеться, скоріше, не про протиріччя між кібернетичним та синергетичним підходами в дослідженні педагогічних систем, а про їх взаємну доповнюваність на різних етапах навчання від прямого управління до співуправління та самоуправління.

За синергетичною парадигмою: відкрите нелінійне автопоезісне ймовірнісне середовище приховує в собі певні форми самоорганізації [15]. Для діяльності викладача це означає таке: управляти не управляючи, малими резонансними впливами підштовхнути систему на один з власних та сприятливих для людини шляхів розвитку, забезпечити самоуправління та самопідтримуваний розвиток, подолати хаос, його не долаючи, а роблячи його творчим, таким, що народжує

іскри інновацій [16]. Синергетика не змушує педагога стояти осторонь процесу професійної підготовки. Адже одна з основних установок цієї галузі знань – установка на конструювання бажаного майбутнього. При цьому синергетика показує, що шлях в майбутнє завжди не єдиний [15]. Щоб діяти найбільш ефективно, потрібно діяти в потрібний час і в потрібному місці. Йдеться про так звані резонансні, топологічно вірно організовані та своєчасні впливи [16].

Для моделювання педагогічної системи як синергетичної звернемось до так званих параметрів порядку. Важливість їх розгляду, за О. М. Князевою, С. П. Курдюмовим, Г. Хакеном, пов'язана з тим, що надскладна, хаотична система може бути описана невеликим числом таких параметрів, а потім, можливо, й математичних рівнянь [15].

На підставі обґрунтованого раніше [17] в якості параметрів порядку в педагогічній системі розглядаємо: 1) діяльність, досвід якої студент вже має; 2) управління власною діяльністю; 3) спілкування (у малих студентських групах). Ці параметри порядку, забезпечуючи організацію самостійної роботи і сприяючи розвитку самостійності молодих людей, виконують свої функції і в педагогічній системі підготовки студентів до проектної діяльності соціальних працівників. Реалізувати їх пропонуємо через педагогічний метод проектів. Послугуючись цим методом викладач отримує змогу:

1) у відповідності до параметру порядку «діяльність, досвід якої студент вже має»: окреслити тематику проекту, яка б, з одного боку, відповідала змісту навчальної дисципліни, забезпечувала отримання нових компетентностей, з іншого – дозволяла студентам спиратися на власні вподобання, отримані раніше знання та компетентності;

2) у відповідності до параметру порядку «управління власною діяльністю»: використовувати в роботі й озброїти студентів методами, що є інваріантними до змісту тієї чи іншої навчальної дисципліни, дозволяють управляти власною діяльністю (методи аналізу наявної ситуації, постановки мети проекту, планування діяльності і ресурсів, моніторингу реалізації визначеного плану, оцінювання отриманих результатів);

3) у відповідності до параметру порядку «спілкування»: активізувати до вирішення складних навчальних ситуацій потенціал самоорганізації студентських малих груп.

Представимо досвід застосування наведених теоретичних узагальнень у практиці підготовки майбутніх соціальних працівників до проектної діяльності. У Сумському державному університеті до розроблення та реалізації власних соціальних проектів студенти залучаються вже з першого курсу. Робота виконується в рамках дисциплін «Вступ до спеціальності», «Історія та теорія соціальної роботи», а також ознайомчої практики. На дисципліні «Вступ до спеціальності» застосовується метод навчання з використанням кейсів, студенти набувають перший досвід вирішення професійних проблем, а також здійснюють рефлексію власного попереднього досвіду, дотичного до отримуваної професії. Перше знайомство із поняттям «проектна діяльність» відбувається в рамках дисципліни «Історія та теорія соціальної роботи», відповідні методи студентам пропонується застосувати для організації селф-проектів власної навчальної діяльності ін-

дивідуальної та групової. Завданням ознайомчої практики є розроблення та реалізація студентами власного соціального проекту, за допомогою не лише викладача, але й фахівців організацій, де відбувається практика, і для цільової групи цих організацій. Так, наприклад, в 2015-2016 навчальному році студентами першого курсу спеціальності «Соціальна робота» було реалізовано ряд проектів: 1) свято, присвячене дню сім'ї, для дітей, які виховуються в прийомних сім'ях; 2) профілактика комп'ютерної залежності у старших школярів; 3) створення карти контактів з організаціями соціальної сфери міста; 4) проект адаптації першокурсників до навчання в університеті; а також інші проекти. Слід зазначити, що на окремих етапах роботи (особливо йдеться про безпосередню реалізацію розроблених соціальних проектів) певній частині студентів вдалося проявити доволі високу самостійність, серед таких були й ті, хто не виявляв особливих успіхів та активності в ході опрацювання теоретичного матеріалу. У ході роботи відбувалися поточні заходи рефлексії студентами власних напрацювань. За окресленою схемою експеримент здійснювався на кафедрі філософії, політології та інноваційних соціальних технологій Сумського державного університету. Аналізуючи отримані результати слід відмітити, що студенти висловили зацікавленість до такої роботи, оцінили її переваги як практико-орієнтованої. Та на першому курсі відбувається лише попереднє знайомство студентів з проектною діяльністю, далі використовувані методи та засоби ускладнюються, студенти залучаються до написання грантових заявок. Розкриття методик освоєння цих методів і засобів є завданням для подальшої роботи автора.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо таке.

1. Процес організації самостійної роботи майбутніх соціальних працівників доцільно розглянути як складову їх підготовки до проектної діяльності. Підставою для такого розгляду є Національна рамка кваліфікації, зокрема результати навчання в частині «Автономність і відповідальність».

2. Для розкриття механізмів організації самостійної роботи та подальшого підбору відповідного набору педагогічних методів доцільним є застосування кібернетичного та синергетичного підходів в їх взаємній доповнюваності.

3. Кібернетичний підхід більш розроблений у педагогічній науці, особливо це стосується використання зворотного зв'язку в педагогічній системі як системі управління. Закон необхідної кількості різноманітності хоча й менш відомий у тому формулюванні, що дано в рамках кібернетики, але все ж таки знаходить своє відображення в принципі врахування вікових та індивідуальних властивостей осіб, які навчаються. На базі цих двох законів вирішується багато педагогічних завдань. Однак вирішення завдання забезпечення переходу від прямого управління діяльністю тих, хто навчається, з боку, того хто навчає, до їх співуправління і далі до самоуправління потребує свого подальшого опрацювання. Хоча саме з кібернетичним підходом можна пов'язати навчання молоді визначати цілі, розробляти способи їх досягнення та реалізовувати заплановане, коригуючи за потребою свій шлях до успіху.

4. Кібернетичний закон емерджентності передбачає появу в педагогічній системі як системі управління певних нових властивостей, не заданих напряму викладачем, тобто визначає природні можливості молодих людей бути по-

справжньому самостійними, але не відкриває способів, якими появу таких нових властивостей можна забезпечити. На ці питання напрацьовується відповідь в рамках наступниці кібернетики – синергетики.

5. Акцентуючи особливу увагу на особистісних характеристиках того, хто навчається, закликаючи не управляти його діяльністю, а намагатися резонансними впливами активізувати його потенціал, синергетика фактично реалізує ідею студентоцентрованого навчання, передбачену титульними документами Болонського процесу. При цьому синергетика привертає увагу не лише до окремої особистості, але й до групи. Синергетика акцентує, що в навчальній аудиторії зустрічається певна група осіб, які навчаються, і на потенціал взаємодії між ними для самоорганізації кожного.

6. Синергетичний підхід у навчанні допомагає молодим людям навчитися працювати в умовах невизначеності та ймовірного характеру наявних прогнозів. Так само і для викладача педагогічна система позбавляється ілюзії того, що ми можемо знати і планувати все наперед з абсолютною точністю.

7. Реалізувати наведені теоретичні положення допомагає введення в педагогічній системі в якості параметрів порядку таких: 1) діяльність, досвід якої студент вже має; 2) управління власною діяльністю; 3) спілкування (у малих студентських групах). Реалізуються ці параметри порядку в методах рефлексії, рольової гри, роботи малих груп, проектному методі. Завдяки застосуванню цих методів молода людина, з одного боку, підвищує рівень власної самостійності, з іншого – готується до проектної діяльності соціальних працівників.

Література

1. Абасов, З. Проектирование и организация самостоятельной работы студентов / З. Абасов // Высшее образование в России. – 2007. – № 10. – С. 81–84.
2. Шумейко, І. А. Актуальність вдосконалення організації самостійної роботи студентів / І. А. Шумейко // Вісник проблем біології і медицини. Медична освіта. – 2013. – № 1. – том 2. – С. 196–198.
3. Щукина, Г. И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Г. И. Щукина. – М. : Просвещение, 1979. – 160 с.
4. Формирование учебной деятельности студентов / под ред. В. Я. Ляудис. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1989. – 240 с.
5. Дмитренко, Т. О. Системний аналіз педагогічної технології / Т. О. Дмитренко // Напрями наукових досліджень кафедри педагогіки: зб. наук.праць / за ред. В.І. Лозової. – Харків : ХДПУ, 1997. – С. 67–70.
6. Dickinson, L. (1987). Self-instruction in language learning. Cambridge: CUP як цитується в Managing Self-instructed Learning within the IS Curriculum: Teaching Learners to Learn. Felix B. Tan, Hazel Chan. [Electronic recourse] // Informing Science. – 1997. – № 1. – Volume 1. -Mode of access: <http://www.inform.nu/Articles/Vol1/v1n1p1-7.pdf>.
7. Винер, Н. Кибернетика, или Управление и связь в животном и машине / Н. Винер. – М. : Наука; Главная редакция изданий для зарубежных стран, 1983. – 344 с.
8. Крутецкий, В. А. Основы педагогической психологии / В. А. Крутецкий. – М. : Просвещение, 1972. – 255 с.
9. Брушлинский, А. В. Мышление и прогнозирование / А. В. Брушлинский. – М. : Мысль, 1979. – 229 с.
10. Машбиц, Е. И. Психологические основы управления учебной деятельностью / Е. И. Машбиц. – Киев : Вища школа, 1987. – 224 с.
11. Эшби, У. Р. Введение в кибернетику / У. Р. Эшби. – М. : Изд. иностр. лит., 1959. – 432 с.
12. Бир, С. Мозг фирмы / С. Бир. – М. : Радио и связь, 1993. – 416 с.

13. Лазарев, В. С. Системное развитие школы / В. С. Лазарев. – М. : Педагогическое общество России, 2003. – 304 с.
14. Усольцев, А. П. Противоречия современной образовательной системы с позиций синергетической теории / А. П. Усольцев // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2004. – № 6. – С. 160–163.
15. Князева, Е. Н. Основания синергетики. Режимы с обострением, самоорганизация, темпоритмы / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов. – СПб. : Алетейя, 2002. – 414 с.
16. Князева, Е. Н. Научись учиться / Е. Н. Князева // Мост. – 2001. – № 44. - С. 52-53; № 45. - С. 38-40.
17. Купенко, О. В. Особливості самостійної початкової діяльності студентів університету: обґрунтування моделі та її реалізація / О. В. Купенко // Основи сучасної педагогіки: монографія / Т. О. Дмитренко, К. В. Ярьсько, В. М. Нагаєв, Н. Н. Шоев, Т. В. Колбіна, С. В. Копилова, Н. Д. Кабуть, О. В. Купенко. – Херсон : вид-во ПП Вишемирський В. С., 2016. – С. 429-458.

References

1. Abasov, Z. (2007). Proiektirovaniie I organizatsiia samostoiatelnoi raboty studentov [Planning and Organization of Individual Work of Students]. *Vysshiee obrazovaniie v Rossii – Higher education in Russia*, № 10, pp. 81-84 [in Russian].
2. Shumeiko, I. A. (2013). Aktualnist vdoskonalennia orhanizatsii samostiinoi roboty studentiv [The relevance of improving the organization of individual work of students]. *Visnyk problem biolohii i medytsyny. Medychna osvita – Bulletin of problems in Biology and Medicine. Medical Education*, №1, Vol. 2, pp. 196-198 [in Ukrainian].
3. Shchukina, G. I. (1979). Aktivizatsiia poznavatelnoi deiatelnosti uchasshchikhsia v uchebno protsesse [Activation of cognitive activity of students in educational process]. Moscow: Prosveshcheniie [in Russian].
4. Liaudis, V. Ya. (1989). Formirovaniie uchebnoi deiatelnosti studentov [Formation of students learning activities]. Moscow : Moscow University Press [in Russian].
5. Dmytrenko T. O., Lozova, V. I. (1997). Systemnyi analiz pedahohichnoi tekhnolohii [System analysis of educational technology]. *Napriamy naukovykh doslidzhen kafedry pedahohiky: Zbirnyk naukovykh prats – Areas of research of the Department of Pedagogy: Collection of Scientific Papers* Kharkiv: KhDPU, pp. 67-70 [in Ukrainian].
6. Dickinson, L. (1987). Self-instruction in language learning. Cambridge: CUP as cited in *Managing Self-instructed Learning within the IS Curriculum: Teaching Learners to Learn*. Felix B. Tan, Hazel Chan // *Informing Science*. № 1, Volume 1. Retrieved from: <http://www.inform.nu/Articles/-Vol1/v1n1p1-7.pdf>.
7. Viner, N. (1983). Кибернетика, или Управление и связь в животном и машине [Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine]. Moscow: *Nauka; Glavnaia redaktsiia izdaniy dlia zarubezhnykh stran – Science, Home edition of publications for foreign countries* [in Russian].
8. Krutetskiy, V. A. (1972). Основы педагогической психологии [Fundamentals of educational psychology]. Moscow : *Prosveshcheniie-Enlightment* [in Russian].
9. Brushlinskii, A. V (1979). Myshleniie i prognozirovaniie [Thinking and Forecasting]. Moscow: Mysl –Thought [in Russian].
10. Mashbits, Ye. I. (1987). Psikhologicheskiie osnovy upravleniia uchebnoi deiatelnosti [Psychological foundation of teaching activity]. Kyiv: Vyshcha shkola – High School [in Russian].
11. Eshbi, U. R. (1959). Vvedeniie v kibernetiku [Introduction to cybernetics]. Moscow: Foreign Languages Publishing House [in Russian].
12. Bir, S. (1993). Mozg firmy [Brain of the Firm]. Moscow : *Radio i sviaz – Radio and Communications*. [in Russian].
13. Lazarev, V. S. (2003). Sistemnoie razvitiie shkoly [System development of the school]. Moscow: Pedagogicheskoe obshchestvo Rossii – Pedagogical Society of Russia. [in Russian].
14. Usoltsev, A. P. (2004). Protivorechiia sovremennoi obrazovatelnoi sistemy s pozitsiy sinergeticheskoi teorii [The contradictions of the modern education system from the standpoint of synergistic theory]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta – The*

Bulletin of Tomsk State Pedagogical University, № 6, pp. 160-163 [in Russian].

15. Kniازهva, Ye. N., Kurdiunov, S. P. (2002). Osnovaniia sinergetiki. Rezhimy s obostreniim samoorganizatsii, tempomiry [Foundations of Synergetics. Regimes with escalation, self-organization, tempo-world]. Saint Petersburg: Aleteiia [in Russian].

16. Kniازهva, Ye. N. (2001). Nauchis uchitsia [Learning How to Learn]. Most – Bridge, № 44, pp. 52-53; № 45, pp. 38-40 [in Russian].

17. Kупenko, O. V., Dmytrenko, T. O., Yaresko, K. V., Nahaiev, V. M. Et al. (2016). Osoblyvosti samostiinoi nachalnoi diialnosti studentiv universytetu: obgruntuvannia modeli ta yii realizatsiia [Peculiarities of independent primary activities of university students: validation of the model and its implementation]. *Osnovy suchasnoi pedahohiky – Basics of Modern Pedagogy*. Kherson. [in Ukrainian].

Надійшла 27.05.2016

Бібліографічний опис для цитування :

Купенко, О. В. Методологічні засади організації самостійної роботи майбутніх соціальних працівників як складова їх підготовки до проектної діяльності / О. В. Купенко // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. – 2016. – № 2 (8). – С. 83-93.